

CHRISTELIJKE IDENTITEIT *IN BEWEGING*

VOORAF ¹

Grote bewegingen of organisaties van katholieke origine worden vandaag gekenmerkt door een feitelijke pluraliteit. Dat hoeft niemand te verwonderen. Integendeel, het pleit voor hun maatschappelijke verankering. Bovendien hebben deze bewegingen ook hun eigen doelstellingen. Dat geldt eveneens voor de grote katholieke jeugdbewegingen. Jongeren houden volwassenen immers een spiegel voor. Soms is die spiegel wat hol of bol. Jongeren hebben namelijk een 'seismografische functie': ze detecteren en versterken de verschuivingen in onze cultuur.

Die verschuivingen brengen we in wat volgt eerst kort in beeld. Vervolgens presenteren we een mogelijke denkpiste die het toelaat om de valkuilen van relativisme en geslotenheid te vermijden. De implementatie daarvan is in een postmoderne context niet zonder problemen en veronderstelt duidelijke keuzes die lang niet vanzelfsprekend zijn. Zowel de pluraliteit als de identiteit moeten ernstig genomen worden. We besluiten met enkele beschouwingen over Kerk-verbondenheid. In dit alles houden we een pleidooi voor een welbegrepen christelijke identiteit die de pluraliteit ernstig neemt.

CONTEXT

In heel West-Europa kampen christelijke bewegingen en instellingen met vragen over hun identiteit. Dat heeft alles te maken met de snel veranderende plaats van Kerk en godsdienst in de samenleving. In Vlaanderen, zeker in vergelijking met onze buurlanden en ook met Wallonië, heeft de Kerk lang een levensbeschouwelijk monopolie gehad. In versneld tempo raakt Vlaanderen nu ontkerkelijk. Wat we vandaag meemaken lijkt op een inhaalbeweging en heeft soms de kenmerken van een dijkbreuk. Politieke maatregelen van vorige regeringen die het 'zuildenken' wilden doorbreken, hoefden dan ook niemand te verbazen. Ze vormden de vertraagde echo van een cultureel proces dat reeds lang bezig was. Het ging daarbij niet alleen om de teloorgang van christelijke invloed in strikte zin, maar wel om de vraag of er nog ruimte is voor de inbreng van levensbeschouwelijke elementen die altijd te maken hebben met tradities en daarmee verbonden waarden en gebruiken. Meer concreet : kunnen christelijke bewegingen nog een rol spelen in een samenleving die zich steeds minder organiseert op basis van levensbeschouwelijke keuzes?

De huidige situatie van godsdienst en religie is complex. De traditionele godsdienst in zijn geïnstitutionaliseerde vorm is op de terugweg. Tegelijkertijd ontwaart men een terugkeer van religie in de meest brede zin van het woord : "de wereld zindert en knispert van

¹ De gedachten voor dit artikel werden oorspronkelijk ontwikkeld in functie van christelijke sociale bewegingen. Ze werden ondermeer gepresenteerd op een Forum van het Interdiocesaan Pastoraal Beraad (IPB) van 9 februari 2004 over de betekenis van het christelijke middenveld voor de samenleving. Zie hierover : Lea VERSTRICHT, *Charisma in structuren. Een beraad over het christelijke middenveld in Vlaanderen*, in *Collationes* 36(2006)81-96. Op vraag van het Netwerk Jongerenpastoraal leggen we onze geactualiseerde beschouwingen ook voor aan de verantwoordelijken van jongerenorganisaties.

religiositeit". De Kerken lopen leeg, maar de boekhandels liggen vol titels over New Age, Oosterse wijsheden, Wicca en esoterie. De moderne cultuur heeft de vanzelfsprekendheid van religieuze tradities ondermijnd. Tegelijkertijd schiet diezelfde cultuur duidelijk tekort wanneer het gaat om de diepere zinvragen van mensen. Het woord 'zingeving' is dan ook bijzonder populair. Het verraadt meteen ook de kern van de postmoderne houding. Het individu, teruggeworpen op zichzelf, ontwerpt en bricoleert „zijn" of „haar" religie en gebruikt daarvoor brokstukken van uitstervende tradities. Religie wordt „*lifestyle*". Het subjectieve gevoel telt. Wil religie iets betekenen, dan moet ze *mij* aanspreken in *mijn* individuele zoektocht naar zin. Onvermijdelijk leidt deze postmoderne houding tot 'traditie-vervaging'.

Het is op deze achtergrond dat het debat over de mogelijke christelijke identiteit van bewegingen en instellingen zich afspeelt. Deze context lokt heel verschillende reacties uit. Sommigen zien veel heil in "het nieuwe religieuze verlangen" en zoeken hierbij aansluiting. Meestal gebeurt dit vanuit een interesse voor andere, nogal eens Oosterse tradities. Anderen kiezen resoluut het spoor van de 'zingeving'. Religieuze tradities worden dan 'zingevingssystemen' genoemd, waaruit gesprokkeld kan worden met het oog op het construeren van de eigen levensbeschouwelijke identiteit. Nog anderen verdedigen met verve het bestaan van een *civil religion*: godsdienst als een bindmiddel voor de samenleving en tegen de „verzuring". Het christendom is dan in de eerste plaats een geheel van waarden die gerealiseerd worden „in de voetstappen van de man van Nazaret." En natuurlijk is er ook een kleine minderheid die kiest voor een soort 'verharding' van de traditie, al dan niet vervuld van heimwee naar het verleden. Het religieuze landschap is diffuus en dus zijn de reacties dat ook. De ene reactie sluit de andere trouwens niet uit. Je komt ze vaak samen tegen in dezelfde organisatie en – in geheel 'postmoderne stijl' – ook in dezelfde persoon.

OMGAAN MET PLURALITEIT

Wat betekenen deze ontwikkelingen voor bewegingen en organisaties van katholieke origine? Een terugkeer naar vroeger is niet wenselijk en niet mogelijk. Zoveel is duidelijk. De 'Katholieke Actie' ligt achter ons. Sommige organisaties kiezen ervoor om de (hinderlijke?) C of K uit de naam te schrappen. Zij hebben daarvoor verschillende motieven. Deze keuze moet niet per definitie negatief beoordeeld worden. In sommige gevallen creëert ze duidelijkheid en is ze de eerlijke vertaling van een feitelijk gegroeide realiteit. Of, zoals in het geval van Scouting in Vlaanderen, brengt de discussie over de naam precies een nieuw gesprek over identiteit in de hedendaagse context op gang. Sommige organisaties kiezen ervoor om 'pluralistisch' te worden. Maar wat betekent dan 'pluralisme'? In de praktijk is het nogal eens synoniem van 'neutraal': de discussie over levensbeschouwing wordt gewoon stilgelegd. Is er een andere weg mogelijk? Wij menen van wel. Deze weg neemt zowel de christelijke oorsprong van bewegingen als de plurale context ernstig. Christelijke bewegingen kunnen aldus *oefenplaats* worden *van een welbegrepen pluraliteit waarbinnen een authentiek christendom wordt gecommuniceerd*.

Een *welbegrepen pluraliteit* doet recht aan de verscheidenheid van overtuigingen. Ten aanzien van de plurale context waarin we vandaag leven kunnen *drie houdingen* uitgetekend worden. De eerste houding is deze van de 'on-verschil-ligheid'. Het Nederlandse woord drukt het goed uit. Alle levensovertuigingen komen op hetzelfde neer: er is geen verschil. Uiteindelijk maakt het niet uit wat je gelooft. Tegenpool van dit doorgedreven relativisme is het fundamentalisme. Alleen de eigen overtuiging is de ware. Het fundamentalisme heeft geen begrip voor de mogelijkheid van het standpunt van de andersdenkende, meer nog: het duldt het andere standpunt niet. De overtuiging wordt gewelddadig. Beide houdingen zijn elkaars tegengestelde, maar ze hebben iets gemeenschappelijks: zowel de houding van onverschilligheid als het fundamentalisme sluiten echte communicatie of dialoog met het andere

dan zichzelf uit. Daarom opteren we voor een derde grondhouding. We omschrijven ze als *communicatie vanuit identiteit*. Deze grondhouding combineert openheid met eigenheid. Ze onderkent dat de rijkdom van een plurale cultuur precies de verscheidenheid aan standpunten is. Eerbied en respect voor de anderen vraagt juist niet dat ik mijn identiteit opgeef of relativiseer.

Deze algemene bedenking vraagt toch nog een precisering vanuit de praktijk. Hoe pluraal is Vlaanderen op het vlak van levensbeschouwing en godsdienst? En wat betekent 'pluraliteit'? Natuurlijk is er de aanwezigheid van moslims en in beperktere mate van andere godsdiensten en zijn er vrijzinnigen. Met elkaar samenleven en in gesprek komen stelt vragen naar de eigen identiteit. Anders dan men meestal denkt, ligt volgens mij hier niet het grootste probleem, al moet er natuurlijk nog een lange weg afgelegd worden op het vlak van verdraagzaamheid en in de interreligieuze dialoog. Een veel grotere en concretere uitdaging vormt de "traditie-vervaging" die het gevolg is van de postmoderne houding die we eerder beschreven. Zij bevraagt de mogelijkheid van een christelijke identiteit van bewegingen en organisaties ten diepste. Allereerst stelt ze natuurlijk vragen aan mijn zelfverstaan als christen.

NAAR EEN HEDENDAAGS GELOOFSVERSTAAN

Kan ik als postmoderne mens überhaupt nog christen zijn? En wat betekent dat dan? Het antwoord op deze vragen is niet voorgegeven. De plurale en postmoderne context zorgt er in ieder geval voor dat christen zijn vandaag opnieuw het karakter van een vrije keuze en een persoonlijke beslissing krijgt. Christen ben je niet 'van nature' of 'van geboorte'. Een christendom voorbij de vanzelfsprekendheid is een genadekans. Het is een kans om opnieuw de vreemdheid en dus ook de nieuwheid van het christendom te ontdekken.

Een christen moet zich dan ook telkens opnieuw dit geloof op een persoonlijke wijze toe-eigenen. Als christen vind ik het pluralisme trouwens niet alleen rondom mij, ik vind het ook terug in mezelf. In mij zit zowel de atheïst, de twijfelaar, de religieus bewogen mens, de onverschillige en de Godgelovige. Ik ervaar mezelf als een wezen van uiteenlopende mogelijkheden. Vandaag kan dan ook niet helder en duidelijk afgelijnd worden wat het concreet betekent christen te zijn in deze cultuur. Gelovigen moeten eraan wennen te leven met onzekerheden in hun geloof. De identiteit van de christen is niet helemaal te vatten. Ze is voorwerp van een (levenslang) zoekontwerp. Christen ben je niet zozeer, je wordt het. Godsgeloof is steeds zoekend geloof. Maar evenzeer is waar wat de Nederlandse schrijver en bekeerling Willem Jan Otten in een interview ooit zei: "Het is niet omdat je gedoopt wordt, dat je stopt met zoeken. Maar ik weet nu tenminste wààr ik moet zoeken."

Een hedendaags geloofsverstaan zal reflexief zijn. Over geloof moet nagedacht en gesproken worden. Daarbij speelt de eigen biografie een belangrijke rol. Mensen willen 'op verhaal komen' en vertellen wat hen ten diepste bezighoudt. Geconfronteerd met de verrassende nieuwheid van het evangelie, herontdekken we ook de grondstructuur van het christendom. Het christelijke geloof is niet gebaseerd op het vraag/antwoordmodel ("*question-answer*"). Dat denken we nochtans dikwijls: de mens is een zinzoekend en vragend wezen, de bijbel en de Kerk geven het antwoord. Wie echter in de bijbelse traditie gaat staan en meestapt met het Godsvolk, ontdekt iets fundamenteel anders. Aan het begin staat niet de mens, maar God. Hij neemt het initiatief. Hij heeft het eerste woord. „*God die mij heeft gezien eer ik werd geboren*” (Oosterhuis). Dat is de ontdekking van Israël: dat er iemand is die hen, een troepje haveloze vluchtelingen in de woestijn, heeft gezien en voor hen uitgaat. Zo is het ook in de nieuwtestamentische roepingsverhalen: het is Jezus die ziet en roept. „*Zacheüs, kom uit de boom*” (Lc 19,5). „*Voordat Filippus je riep, heb ik je al gezien toen je onder de vijgenboom zat*” (Jo 1,48). Aan het begin staat niet de vraag van de mens, maar het appèl van God en aan het eind staat niet de oplossing van de vraag, maar wel de

navolging waarin je met de inzet van je persoon gehoor geeft aan je roeping (*“call-response”*). En dus is het christelijk geloof niet in de eerste plaats een leer of een doctrine, laat staan een “zingevingssysteem” dat pretendeert het antwoord te hebben op alle vragen. Het stelt eerder de vraag, roept op, doorprijkt vanzelfsprekendheden en breekt mij aldus telkens weer open.

BAKENS

Deze bijbels-christelijke traditie zet *bakens* uit waarbinnen zowel individuele christenen als christelijke organisaties en bewegingen in steeds wisselende omstandigheden hun identiteit kunnen zoeken. Bakens zetten in een rivier een vaarroute uit. Daarbinnen is er nog manoeuvreerruimte. De bakens moeten soms ook verzet worden. Deze bakens betreffen de manier waarop we zin geven aan ons beroep en onze vrijetijdsbesteding, aan onze vriendschappen en onze intieme relaties, de manier waarop we ons verhouden tot lijden en genot, meeval en tegenslag, de manier waarop we onze lichamelijke, onze gezondheid, ons ziek-zijn en ouder worden beleven, de manier waarop we vorm geven aan onze verhouding tot de natuur, inhoud en gestalte geven aan onze idealen.

Welke *bakens* zet deze bijbels-christelijke traditie uit? Wij noemen er enkele (zonder volledig te willen zijn). Deze traditie vertrekt niet vanuit het absolute autonome subject. De mens is een persoon verweven in een netwerk van relaties. Hij is niet de maat van alle dingen. Het leven en de werkelijkheid zijn gegeven. Deze traditie spreekt over het ‘heil’ van de mens. Dat wil zeggen : het gaat om de ‘heling’ en bevrijding van de gehele mens, tot in zijn lichamelijke. Voor deze traditie is elke mens uniek en als dusdanig ‘beeld van God’. Dat geldt dus ook voor de dementerende bejaarde en voor het meervoudig gehandicapte kind. In deze traditie hoef ik geen held te zijn. Ik ben mens en geen ‘god’. Problemen komen er precies wanneer ik mij als goddelijk beschouw. Mensen hebben het recht om te falen. Deze visie kan ons bevrijden van overspannen verwachtingen. De bijbelse traditie spreekt van lijden en opstanding. Geen triomfalisme. Geen Pasen zonder Golgotha, geen beloofde land zonder woestijn. De vraag naar het waarom van het lijden wordt door de bijbel niet theoretisch opgelost. Praktische solidariteit is het enige antwoord, zoals Jezus zelf heeft voorgedaan. De bijbel geeft een eigen invulling van rechtvaardigheid : het is recht doen aan de anderen en in het bijzonder aan diegenen die niet voor hun eigen belang kunnen opkomen. Deze ‘gerechtigheid’ is niet naïef. God is ook een rechtvaardige God. God ‘oordeelt’ evenwel niet zoals ‘vrouw justitia’ met een blinddoek om. Hij is een partijdige God. De ‘voorkeursoptie voor de armen’ loopt als een rode draad doorheen de hele Schrift. Het uiteindelijke criterium is, naar de parabel in Mt 25 : “Wat je aan de minsten van de mijnen hebt gedaan, heb je aan Mij gedaan.” Dit is de ultieme toetssteen voor elke christen en voor elke christelijke organisatie. Een oud-christelijke tekst uit de 2de eeuw zegt dat christenen weliswaar “in de wereld leven”, maar niet “van de wereld zijn”. Dat wil zeggen: er blijft altijd een kritische distantie. Het christendom is profetisch en valt nooit samen met bestaande structuren en systemen.

Het is onze overtuiging dat deze bakens die de bijbels-christelijke traditie uitzet, relevant zijn voor de mens en voor de samenleving. De postmoderne mens ziet zichzelf dikwijls als in een gebroken spiegel. Hij of zij leeft in fragmenten en in het meervoud. Verschillende en soms tegengestelde verwachtingen komen op hem of haar af vanuit de verschillende werelden waarin we leven. Daaruit ontstaat de hunker naar heelheid, naar verzoening. Het christelijk geloof biedt geen goedkope troost of uitweg. Het zet je met de voeten in de werkelijkheid met al zijn spanningsvelden. Maar het biedt wel een perspectief en een weg die te gaan is om doorheen de gebrokenheid mens te worden. Niet zelden zullen de genoemde bakens als ‘springstof’ zijn in een maatschappij die gedomineerd wordt door een neo-liberaal economisch verhaal. De toestand van interne pluralisering in organisaties

en bewegingen van katholieke origine, lijkt ons op dit ogenblik dan ook geen voldoende reden om af te zien van een christelijke profilering. Omgekeerd kan de traditie vanuit de christelijke bewegingen op haar beurt bevraagd worden door nieuwe ervaringen, vragen en inzichten. *Christelijke identiteit is werkelijk altijd in beweging!* Bovendien nodigt de dialoog of confrontatie met deze traditie mensen uit om zich bewust te worden van de levensbeschouwelijke vooronderstellingen van waaruit zij leven en handelen.

DIALOOG

Zijn deze bakens *exclusief christelijk*? Moet je belijdend christen zijn om deze 'waarden' te beleven en te verwerklijken? Het antwoord is wat mij betreft bevrijdend: Neen! Gelukkig maar! Christenen hebben trouwens niet het monopolie van het goed zijn! Maar de 'mateloosheid' en de radicaliteit van het evangelie, zoals we die bijvoorbeeld aantreffen in de bergrede, betekenen wel een enorm appèl dat in het bijzonder ook jongeren kan aanspreken. Anderzijds betekent dit dat we over deze 'bakens' kunnen communiceren met alle medewerkers en leden van de beweging. Ook met hen die zich eerder vervreemd voelen van het christendom of een andere levensbeschouwelijke keuze maken. Een christelijk geïnspireerd project veronderstelt de mogelijkheid tot tolerantie en intern overleg tussen alle betrokkenen. Het vraagt een minimale consensus. Die consensus moet er zijn in de praktijk, niet alleen in theorie.

Hoe kan deze communicatie tot stand komen binnen de beweging? In de eerste plaats heeft dit te maken met een open en gastvrij klimaat, waarin mensen uitgenodigd worden om zichzelf te zijn en zich te confronteren met de wijze waarop de traditie gestalte krijgt in het eigen project van de beweging. Dit betekent dat dit project op geregelde tijden ook expliciet moet ter sprake komen. Een belangrijke uitdaging voor christelijke organisaties is het doorbreken van elk levensbeschouwelijk taboe. Als mensen er niet in slagen elkaar openhartig te ontmoeten, draait alles in de beweging of de organisatie vierkant. Als ze daarentegen prijsgeven wat hen bezighoudt, komt het tot een intensieve verbondenheid en ontdekken ze ook hun 'diepere bezieling'. Elk taboe werkt verlamdend. Het is namelijk ook niet ondenkbeeldig dat christenen in de beweging zich als dusdanig niet kunnen of durven uiten.

De christelijke identiteit van een organisatie veronderstelt natuurlijk altijd een voldoende *draagvlak* bij medewerkers en leden. Dit draagvlak is noodzakelijk om de levensbeschouwelijke grondslag van de organisatie te bewaren en om niet te vervallen in een vaag, nietszeggend waardediscours. Wordt de christelijke traditie nog gedragen door een groep van mensen binnen de organisatie die leeft vanuit het christelijke verhaal? Of heeft de interne pluralisering dit levensbeschouwelijk draagvlak onherroepelijk aangetast? De toekomst zal het antwoord geven op deze vragen. In de tussentijd is het belangrijk om plaatsen te creëren waar christenen (dat wil zeggen: 'zoekende gelovigen') elkaar kunnen vinden om met elkaar vanuit geloof te spreken, te bidden en te vieren. Er zijn vandaag misschien meer Godzoekers dan we denken. Verschillende bewegingen hebben goede modellen ontwikkeld van gelovige communicatie. Vele mensen blijven vandaag op geloofsvlak op hun honger. Ze zoeken hoe ze geloofsinzichten moeten verstaan en wat ze kunnen betekenen voor hun persoonlijk leven. Dat dit gesprek niet lukt met alle leden, moet ons niet ontmoedigen. Authentiek geloof kan slechts in vrijheid aangeboden worden.

KERK-VERBONDEN ORGANISATIES

Verschillende organisaties hebben in het verleden de 'K' van 'katholiek' vervangen door de 'C' van 'christelijk'. In Vlaanderen valt christen zijn (grotendeels) samen met katholiek zijn. De naamsverandering is begrijpelijk vanuit een bepaalde kritische verwerping van het instituut Kerk. Christenen moeten wel beseffen dat ze daarin schatplichtig zijn aan een algemeen verspreid wantrouwen ten aanzien van alle instituties (ook vakbonden, het gerecht, de politiek,...). Discussies hierrond lijken ons heilloos en achterhaald. Christelijke organisaties zijn *Kerk-verbonden* (niet : '-gebonden!') organisaties. Overigens is het volgens het Tweede Vaticaans Concilie de plicht van christenen om een houding van kritische loyaliteit te ontwikkelen ten opzichte van hun Kerk.

Christelijke bewegingen hebben een grote traditie op het vlak van het ontwikkelen van ethische gevoeligheid. In het bijzonder hebben ze mogelijkheden om evangelische bewogenheid te verbinden met het streven naar sociale rechtvaardigheid. Ze hebben mensen leren geloven, naar de beroemde uitspraak van de theoloog Karl Barth, „met het evangelie in de ene hand en het dagblad in de andere”. Kan hierin precies niet de belangrijke bijdrage liggen van deze verenigingen aan het leven van de plaatselijke Kerkgemeenschappen? Onze geloofsgemeenschappen zijn zo dikwijls exclusief liturgisch en catechetisch georiënteerd. Christen zijn lijkt voor een aantal mensen niet meer dan een vaag religieus gevoel dat weinig invloed heeft op het concrete leven en al zeker niet op de politieke en economische keuzes die men maakt. De maatschappelijke bewogenheid van verschillende bewegingen kan geloofsgemeenschappen openbreken naar de wereld.

Christelijke organisaties en bewegingen zijn dikwijls ontstaan vanuit concrete noden waardoor kerkmensen zich uitgedaagd wisten. De 'stichters' formuleerden geen grote opdrachtverklaringen, maar sloegen de hand aan de ploeg en startten met dikwijls bescheiden, maar efficiënte initiatieven om concrete noden te lenigen. Christelijke bewegingen zijn het vanuit hun oorsprong verplicht om ook vandaag de nodige flexibiliteit te behouden om nieuwe noden te zien en er iets aan te doen.

De Kerk in Vlaanderen is op zoek naar een nieuwe wijze om in de samenleving aanwezig te zijn. Zij heeft een grootse traditie van organisaties en bewegingen. Deze bewegingen blijven belangrijk om hun hoogstaande sociale moraal en als middenveld en weefsel van de maatschappij. Evenzeer belangrijk is het dat zoekende gelovigen elkaar vinden in deze bewegingen. Ze kunnen Kerk vormen in de beweging. Niet om verloren posities te heroveren. Wel om gelovig aanwezig te zijn en te getuigen van het evangelie. Even belangrijk is het dat christenen elkaar vinden over de grenzen van bewegingen heen. Misschien biedt onze tijd hiertoe meer kansen dan we spontaan zouden denken.

TEGENDRAADS PLEIDOOI ?

Wat de toekomst brengt, weet niemand. Intussen houden we een pleidooi voor een open communicatie in bewegingen en organisaties die de vrijheid van mensen respecteert en waarbinnen een hedendaags en authentiek christendom gecommuniceerd kan worden. In bewegingen en organisaties wordt veel tijd besteed aan het nadenken over de pluraliteit. Dat is goed. Maar soms is het ook een teken van verlegenheid en onwetendheid ten aanzien van de christelijke traditie zelf. Vandaag kunnen we een nieuwe stap zetten. Daarom hebben we - misschien wat tegendraads - gepleit voor een herwaardering van de christelijke traditie zelf in het identiteitsdebat. Niet vanuit heimwee naar een bepaald verleden, maar precies als uitdaging voor de toekomst.

Het is de beste dienst we aan jongeren kunnen aanbieden : hen in contact brengen met een levende traditie die iets uniek zegt over mens en samenleving. We hoeven geen schrik te hebben daarmee terug te keren naar een gesloten christendom. Het christendom is trouwens allereerst een appèl en geen doctrine. Je hoeft dus ook niet bang te zijn jongeren te indoctrineren. Het risico dat mensen het geloof wordt opgedrongen, is klein. Jongeren willen in contact komen met eerlijk zoekende mensen. Ze hebben geen boodschap aan gefrustreerde christenen die zich schamen voor hun zaak. Zij vragen om een hoopvol en vreugdevol getuigenis dat toont dat je in deze tijd Jezus kunt volgen. In confrontatie en in gesprek daarmee zullen ze hun eigen weg wel zoeken.

Peter Malfliet

Literatuur :

Lieven BOEVE, *De 'K' van katholieke instellingen en organisaties : vier denkpistes*, in *Areopaag. Tijdschrift van het Theologisch Forum*, jrg.5, nr.3, december 2005, 10-17

Herman DE DIJN, *Religie in de 21ste eeuw. Kleine handleiding voor voor- en tegenstanders*, Pelckmans, 2006

Piet RAES, *Katholiek of kwaliteit? Over de identiteit van een katholieke school*, Pelckmans, 2006

Bert ROEBBEN, *Bewogenheid in beweging. Een visie op de spiritualiteit van een christelijke school*, Licap, 2003

Jef VAN GERWEN, *Niet uit eigen macht. De kerk als morele gemeenschap*, Lannoo, 1987

Lea VERSTRICHT, *Charisma in structuren. Een beraad over het christelijke middenveld in Vlaanderen*, in *Collationes* 36(2006)81-96

Volwassen worden in geloof. Catechese in het leven van de Kerk. Verklaring van de bisschoppen van België, Licap, 2006